basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RO SUNGULA (P1)

MUDYAXIHI/KHOTAVUXIKA 2026

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 80

Xiletelo xa makoreketelo lexi xi na tipheji ta 7.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO

XIVUTISO XA 1

MAKOREKETELO YA XIKAMBELANTWISISO

- Hikuva ntshikelelo wu le ka matwisiselo, swihoxo swa mapeletelo na ririmi a swi xupuriwi handle ka loko swihoxo swi cinca nhlamuselo/matwisiselo. (Swihoxo swi fanele ku kombisiwa.)

- Loko mukamberiwa a tirhisa marito mambe eka ririmi leri a kamberiwaka hi rona, u nga ma tekeli enhlokweni marito wolawo, loko nhlamulo yi twala, naswona u nga xupuli. Hambiswiritano loko ku tirhisiwile rito rimbe eka xitshuriwa naswona ri laveka eka nhlamulo, leswi swi ta amukeriwa.

- Ku hava maraka leyi nga nyikiwaka eka **swivutiso swo pfuleka** eka nhlamulo ya INA/EE kumbe NDZA PFUMELA/A NDZI PFUMELI, naswona a ku na timaraka ti nga ta nyikiwa eka nhlamulo ya HI SWONA/A HI SWONA kumbe MHAKA/VONELO. Ku seketela hi kona ku nga ta nyikiwa timaraka.

- Loko ku laveka tinhlamulo ta rito rin'we, kutani mukamberiwa a nyika xivulwa hinkwaxo, koreketa **himfanelo ntsena loko** rito leri lavekaka ri khwatihatiwile.

- Loko ku laveka timhaka timbirhi/tinharhu kutani mukamberiwa a nyika to tala koreketa timbirhi/tinharhu to sungula ntsena.

- Amukela marin'wana yo hambanahambana.

- Eka swivutiso swo hlawula, amukela havumbirhi letere leri faneleke NA/KUMBE nhlamulo leyi tsariweke hi ku hetiseka.

1.1 Mahanyelo yo ka ya nga ri kahle yo xanisa vadyondzi van'wana.√ (1)

1.2 Va tsakela ku tikuma va tshama va ri voxe/Va tshama va chuhwile/Va va na ntshikelelo wa miehleketo/Va nghenelela eka swidzidziharisi/Va xungeta ku tidlaya.√
(Nhlamulo yin'we ntsena.) (1)

1.3 Hi swona, vadyondzisi va tshamela ku tenga timhaka ta vadyondzi lava xanisanaka.√√ (2)

1.4 Ku xanisa hi ku tirhisa marito yo vavisa. √/Ku khumba miri wa munhu hindlela yo ka yi nga fanelangi.√/Ku va na xikhiri eka van'wana.√/Ku xanisa hindlela ya swiyenge swa mabulu.√
(Tinhlamulo timbirhi ntsena.) (2)

1.5 Hi ku mangala ku xanisiwa ka yena eka vadyondzisi√ na le ka vanhu lava a va tshembaka/vatswari. √ (2)

1.6 Ku endlela leswaku va tiva mahanyelo ya vana va vona na ku pfuna.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

1.7 1.7.1 Ku ka u nga chavi ku endla xilo xo karhi.√√ (2)

1.7.2 Mhaka yi vulavuriwa ya ha ku endleka.√√ (2)

1.8 maphilisi./C.√ (1)

1.9 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xik.: Ndzi dyondzile leswaku ku hanya hi ku xanisana a swi kahle. √√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)

1.10 Va chava leswaku loko va mangala va ta dlayiwa/ku xanisiwa.√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)

1.11 A ndzi ta va lemukisa hi khombo leri nga vaka kona loko vadyondzi va xanisana eswikolweni.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

1.12 Mukamberiwa u ta nyika mavonelo ya yena. Xik.: I mhaka ya kahle, hikuva swi ta n'wi pfuna ku va a hatla a tiamukela no tlhelela eka vumunhu bya yena, hikuva u ta va a pfuniwa hi munhu loyi a swi tokoteleke.

KUMBE

A hi mhaka ya kahle, hikuva swa endleka a nga tsakeli ku vulavula hi ku xanisiwa ka yena na munhu loyi a nga n'wi tiviki, kumbe a nga ha tsakeli ku vulavula hi swona. √√ (2)

1.13 Swikolo swi fanele ku vitana va xiphorisa na masoxaliweke ku ta burisana hi vubihi bya ku xanisana ka vadyondzi.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

1.14 Ku na vana lava va nga ku khideni eka ndhawu ya vuhlamberi.√√ (2)

1.15 Siku rin'wana va nga va vahlamberi va ndhuma lava nga yimelaka tiko ra vona eka mimphikizano ya vuhlamberi.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

1.16 Mukamberiwa u ta nyika xitsundzuxo xa yena. Xik.: Ndzi nga va tsundzuxa leswaku va va seketela no va hlohletela ku tirha hi matimba ku humelerisa milorho ya vona.√√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NKOMISO

XIVUTISO XA 2

MINTSHAHO		TIPOYINTI	
1.	'Vulombe lebyi byi na tivhitamini na timinerali naswona byi horisa vuvabyi bya chukele.'	1.	Vulombe byi horisa vuvabyi bya chukele.
2.	'Vulombe lebyi, mukhuhlwani a byi wu voni, byi tshungula kusukela eka n'wana wa lembe rin'we.'	2.	Vulombe byi horisa na mukhuhlwani.
3.	'Loko munhu a tshwile hi ndzilo kumbe a ri na xilondza xihi kumbe xihi, a nga tirhisa vulombe byimbisi u ta hola.'	3.	Vulombe byi horisa swilondza.
4.	'Loko munhu a ri na ntshikelelo wa miehleketo vulombe byi nga pfuna swinene.'	4.	Vulombe byi lawula ntshikelelo wa miehleketo.
5.	'Eka lava va nga na xiphiqo xa nghayelo wa swakudya, vulombe bya pfuna na le ka mpfuvelo wa swakudya.'	5.	Vulombe byi olovisa ku gayela swakudya.
6.	'Vulombe byi nyika matimba ya ku tirha na ku tiyisela eka swiyimo swo tala.'	6.	Vulombe byi nyika matimba na ku tiyisela swiyimo.
7.	'Loko munhu a ri na ntiko wa le henhla, vulombe byi nga wu hunguta.'	7.	Vulombe byi hunguta ntiko wa miri.

Nkomiso wu fanele ku koreketiwa hindlela leyi landzelaka:

- **Maavelo ya timaraka**:
  - 7 wa timaraka i ta 7 wa tipoyinti : N (7) (maraka ya1 hi poyinti)
  - 3 wa timaraka i ta ririmi : R (3)
  - Ntsengo wa timaraka : 10
- **Maavelo ya timaraka ta ririmi loko mukamberiwa a nga tshahangi:**
  - 1–3 wa tipoyinti leti nga tona: nyika maraka yi1
  - 4–5 wa tipoyinti leti nga tona: nyika timaraka ti2
  - 6–7 wa tipoyinti leti nga tona: nyika timaraka ti3
- **Maavelo ya timaraka ta ririmi loko mukamberiwa a tshahile kunene:**
  - 6–7 wa tipoyinti: a nga nyikiwi maraka
  - 4–5 wa tipoyinti: nyika maraka yi1 ya ririmi
  - 2–3 wa tipoyinti: nyika timaraka ti2 ta ririmi.

LEMUKA:

- **Ntsengo wa marito:**
  - Vakoreketi va languteriwa ku kambisisa ntsengo wa marito lama tirhisiweke.
  - U nga susi timaraka loko mukamberiwa a nga kombisangi ntsengo wa marito lama tirhisiweke kumbe ma kombisiwile hindlela yo hoxeka.
  - Loko ntsengo wa marito wu hundzisiwile, hlaya ku fika emakumu ka xivulwa xo hetelela xa marito lama ku hundzisiweke hi wona, kutani u nga tekeli enhlokweni marito lama nga ta landzela eka nkomiso.

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 10

XIYENGE XA C: RIRIMI EKA MBANGU

XIVUTISO XA 3: XINAVETISO

XITSHURIWA XA D

3.1 Xigwitsirisi/Xigwitsirisi xa khampani ya ka Bukutani. √ (1)

3.2 Eka vanhu lava tsakelaka ku xava xigwitsirisi./Eka vanhu lava tsakelaka ku xava xigwitsirisi naswona va fikelelaka hi swa timali./Eka vanhu lava lavaka ku hlayisa swilo leswaku swi nga boli. √√ (2)

3.3 titimela./C. √ (1)

3.4 Wu tiyisisa ku nandziha ka swakudya leswi hlayisiweke eka xigwitsirisi lexi navetisiwaka. √√ (2)

3.5 Wu na nkucetelo wa leswaku vaxavi va ya xava xigwitsirisi hi xikongomelo xo kuma switshongo. √√ (2)

3.6 I ku hi komba ndhawu yo sungula. √√ (2)
[10]

XIVUTISO XA 4

XITSHURIWA XA E: KHATHUNI

4.1 Evhengeleni. √ (1)

4.2 vun'wini./B.√ (1)

4.3 I muxavisi na muxavi. √√ (2)

4.4 Xi hlundzukile√, hi vona hi ximbyarhumbyaru xo kariha. √
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

4.5 Ya kombisa vumunhu bya ku titsongahata. √√
(Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)

4.6 Wa karhata wena mudyuhari.√√ (2)
[10]

XIVUTISO XA 5: RIRIMI NA VUSWITKOTO BYO HLELA

XITSHURIWA XA F: PROSI

5.1 5.1.1 Mukamberiwa u ta vumba xivulwa xo hambana na rito kala ro vula riendli ro kayivela. Xik.: Malume Khetani wa kala masiku lawa hikuva u tirha ekule swinene/Namuntlha i siku ro kala vana exibedhlele, hi fanele ku va heleketa/U ta tshwa loko u kandziya kala ra ndzilo.√√ (2)

5.1.2 Vatswari va Majembeni va kurisa vana va vona vanharhu.√√ (2)

5.1.3 Rikotse/xigumandzeni.√ (1)

5.1.4 Ku yisa nsinya wa riendli eka nkarhi lowu nga hundza./Ku vumba nkarhi lowu nga hundza. √√ (2)

5.1.5 Xinuna. √ (1)

5.1.6 Emunhwini. √
Ebindzwini.√ (2)

5.1.7 Le xikolweni lexiya a nga dyondzangi ku va na vutihlamuleri. √√ (2)

5.1.8 Loko ndzi khongotela munhu loyi a tsandzekeke ku fikelela swo karhi, kutani a fanele ku ya ringeta nakambe. √√ (2)

XITSHURIWA XA G: XIFANISO

5.2 5.2.1 I ku vumba riengeteri ra mukhuva/maendlelo.√ (1)

5.2.2 Xipitikopo.√ (1)

5.2.3 Mina ndzi tsakela ntirho lowu hikuva i ntirho wa kahle wo hlayisa vachayeri na vafambi hi milenge. √√ (2)

5.2.4 Wena u tsakela ntirho lowu. √√ (2)
[20]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 40
NTSENGO WA TIMARAKA: 80